

Religió o ètica a l'escola pública

Jordi Serrano Blanquer*

Parlar d'ètica o de religió a l'escola pública no és senzill. Sembla que en aquestes alçades de segle les coses haurien d'estar més clares. La lluita per una escola democràtica ha estat al nostre país, i pel que sembla encara ho és, un element essencial de la lluita per la llibertat i la democràcia. De fet, per nosaltres, no es pot parlar d'educació si no és des del lliure pensament. El lliure pensament és un mètode per a la lliure recerca de veritats relatives, mitjançant l'aproximació crítica a la realitat, al diàleg i a la discussió, i un mètode per a l'afirmació de la llibertat de pensament, de consciència i d'opinió que fan possible la comprensió entre les diferents recerques individuals. Entenem que qualsevol altra opció esdevindria adoctrinament, dogmatisme, intolerància.

* Llicenciat en Història Contemporània per la Universitat de Barcelona. És director de la Fundació Francisco Ferrer, de la qual depèn l'Escola Lliure El Sol.

Adreça professional: Fundació Francisco Ferrer. Via Laietana, 40, 3r-2a A. 08003 Barcelona.

Per avançar en la reflexió i entendre què és el que en realitat discutim ara cal mirar enrera. Els canvis que es produeixen en la concepció de l'educació a l'entorn de les idees il·lustrades i de la Revolució Francesa topen al nostre país, durant la guerra del francès, amb un seguit d'esdeveniments inversemblants i contradictoris (període del 1808 al 1812) que ens allunyen dels progressos escolars evidents a França, per exemple. Mentre aquí discutim encara sobre la inquisició, a França construeixen els rudiments de l'estat democràtic. Des d'aquí, i a partir d'aquí, la història de la relació de l'ètica i la religió a l'escola ha estat guanyada sempre per l'adoctrinament religiós i la negació de la democràcia. De fet, l'estat i l'església catòlica han anat de bracet, tret del Sexenni revolucionari i la Segona República.

Quan a finals de segle les forces democràtiques, els krauistes, afronten el tema de l'ensenyament, creen la *Institución Libre de Enseñanza* (ILE) i ho han de fer des de l'escola privada, ja que la pública i la privada religiosa són igualment intolerants amb la necessària llibertat religiosa i el lliure pensament. L'estat és confessional i, per tant, és impossible que sigui democràtic, ja que tots aquells que professen una altra opció religiosa o que no en professen cap no tenen reconeguts els seus drets, se'ls considera ciutadans de segona categoria i,

en certes èpoques, se'ls re-primeix, empresona o exilia. A Catalunya va existir també una expressió de la *Institución Libre de Enseñanza* a Sabadell, i poc més tard van aparèixer amb força les escoles laiques al voltant de les cooperatives i mútues de treballadors, que comptaven amb el suport dels sindicats obrers. El símbol i expressió del que diem fou l'Escola Moderna de Francesc Ferrer i Guàrdia.

L'Escola Moderna proposava la coeducació de sexes que, en aquella època, era contestada per l'església catalana i les forces de la reacció amb l'argument que fomentaven «la promiscuïtat sexual». Es pot afirmar que això són coses del passat, si no fos perquè fins fa pocs anys encara existien escoles religioses on es discriminava els infants per raons de sexe. Una altra aposta de l'Escola Moderna fou l'ensenyament del darwinisme i l'evolució de les espècies de la mà del professor de la Universitat de Barcelona Odón de Buen, que en fou l'introduïdor a Espanya. Aquest professor fou objecte de multitud d'atacs i d'intents d'expulsió de la pròpia Universitat. L'Escola Moderna fou l'emblema de les escoles laiques a Espanya i, per aquesta raó, va sofrir tota mena de persecucions que van portar el seu fundador, Ferrer i Guàrdia, a morir executat el 1909, víctima de la intolerància política i religiosa.

Poc abans, el 1908, el projecte de cultura de l'Ajuntament de Barcelona va ser anul·lat per

les pressions del clergat, ja que les futures escoles municipals es definien com a «neutrals» en el fet religiós. El cardenal Casañas, en la pastoral del 24 de febrer de 1908 escriu:

«(...) deduciendo de ahí (de la neutralitat en matèria religiosa) que nuestro Municipio implícitamente niega la Divina misión de la Iglesia y la pone al nivel de las sectas infernales inventadas por los enemigos de Cristo (...). De modo que el criterio que ha guiado a los inspiradores de estas escuelas neutras en Religión, con la enseñanza de la doctrina católica un día a la semana, supone que todas las creencias católicas y anticatólicas son aceptables y dignas de respeto; que el sí y el no son la verdad en materia de Religión (...), en una palabra, que en las escuelas municipales de Barcelona ha de suponerse que todas las religiones son igualmente verdaderas y se las ha de respetar como tales (...). España entera y Barcelona en particular no se compone de herejes, de luteranos, de calvinistas, de presbiteranos, de anglicanos, de mahometanos, de judíos, ni de protestantes en general sin que con esto queramos significar que no haya individuos que por desgracia pertenezcan a dichas sectas (...). Lo que pueda sostener el Ayuntamiento no es que haya en Barcelona tan gran número de anticatólicos como él supone, sino a lo sumo un buen número de católicos desobedientes a las leyes de la Iglesia, católicos que, por ser malos, han dejado de ser católicos (...)»¹.

(1) Cuesta Escudero, Pedro: «La Institución Libre de Enseñanza, hoy». *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 38, Febrer 1978, pàg. 44.

La qüestió de la separació de l'església de l'estat és una de les que genera més conflictes durant la Segona República, i fa que l'aliança entre l'església i els sectors socials feixistes dinamitzin l'experiència més reeixida d'estat democràtic a Espanya.

Després ve una època que tothom coneix: església i estat són una sola cosa, Franco nomena bisbes, aquests el fan caminar *bajo palio* i l'escola és totalment confessional. Aquesta etapa dura fins a la Constitució de 1978. Encara que els canvis són evidents, 15 anys més tard encara hi ha alguns elements que ens denoten les dificultats que té l'església per actuar en un context democràtic. Fa el que pot contra la regulació del divorci, de l'avortament, i encara pressiona per l'adoctrinament de la religió catòlica a l'escola pública. D'aquí en podem extreure dues qüestions que són fonamentals: per una banda, l'església catòlica continua volent imposar un ordenament jurídic (divorci, avortament, etc.) catòlic a tots els ciutadans, tant si són catòlics com si no. Per altra banda, el debat, en realitat, no hauria de ser «ètica o religió a l'escola», sinó «ètica o adoctrinament de la religió catòlica a l'escola».

Els militants laics estem a favor que l'església catòlica, i les altres confessions, puguin realitzar la seva tasca de proselitisme sense intromissions. L'única manera real de defensar la llibertat religiosa és des de la

militància laica, altrament es liquiden les possibilitats de les opcions no catòliques. Això és, de fet, el que ha passat en la major part de la història del nostre país. La pregunta és, doncs, com es pot assegurar des de la llibertat religiosa l'educació de les diferents opcions religioses o les no opcions religioses a l'escola. Si el debat no es planteja així, només es pot plantejar des de l'autoritarisme i, per tant, des del nacional-catolicisme. Per nosaltres, en un sentit estricte, l'escola pública només pot actuar correctament, democràticament, si ensenya i educa en els valors de la laïcitat, ja que és el mínim comú denominador que pot permetre la convivència pacífica entre ciutadans iguals en drets, però sempre necessàriament diferents en el pensament.

Quan hom exposa aquests arguments sempre hi ha persones que pregunten «i la religió com a fet cultural, no s'ha d'ensenyar?». Normalment qui fa la pregunta és un militant catòlic que no s'atreveix a dir altres coses perquè s'assemblarien massa als arguments emprats en temps passats. La resposta és senzilla: efectivament, la religió és un fet cultural impressionant, però en l'ensenyament ja hi ha matèries per explicar la «cultura». Sembla ridícul haver de dir que a l'escola s'ensenya «cultura». Evidentment, hi ha matèries que entren, o haurien d'entrar, a fons en aquestes qüestions. ¿És possible ensenyar història, literatura o art sense

explicar el fet religiós? Com es pot explicar la història del nostre país sense parlar del paper de l'església: feudalisme, inquisició, carlisme, clericalisme, la croada nacional espanyola? Què demana l'església? Educar en història, literatura i art també a l'escola pública? Sembla excessiu i un atemptat a la pròpia noció d'educació: ampliar els horitzons de l'exercici de la llibertat individual.

Una altra pregunta recurrent que es fa és «i no s'ha d'ensenyar ètica?» «com sortiran, si no, les noves generacions de joves?». En el fons, aquesta preocupació és típicament victoriana. Fa segles, les generacions adultes pensaven el mateix que ara. Sembla que no n'aprenuem. La qüestió és que no es pot educar en l'ètica fent una assignatura, això significaria pensar que la resta del professorat no té ètica i exposa un seguit de coneixements des de l'objectivitat. Sembla mentida, també, que encara algú es consideri objectiu. El pitjor és que la forma moderna de dir això és afirmar que s'és apolític. La corda del franquisme continua estrenyent el nostre cervell. Es pot ensenyar filosofia, història o literatura sense parlar d'ètica? És evident que no. L'existència d'una assignatura d'ètica només té sentit en funció de l'existència de l'adoctrinament religiós catòlic a l'escola pública.

Però anem al fons, fem un autèntic exercici de lliure examen. L'ètica pot ser catòlica o

laica. L'assignatura de «religió», ha de ser d'«història de les religions» o de «religió catòlica»? i, qui ha de fer de professor? Un catòlic, un jueu, un evangelista, un mahometà o un anticlerical? Tot plegat és una disbauxa, com més a fons s'entra en el debat, més clar es veu que forçar fins a aquests límits la democràcia i l'educació pot portar al paroxisme.

Ara tothom coincideix en els perills del fonamentalisme islàmic, quan és obvi que planteja els mateixos problemes que el fonamentalisme catòlic que hem viscut durant tants anys. Imposar a tots els ciutadans determinades obligacions religioses o pautes de comportament i imposar dogmes als infants només respon a tenir por a la llibertat.

Si l'església catòlica vol adoctrinar els infants, que faci catequesi a les parròquies, hi té tot el dret. Anar més enllà és clericalisme, un clericalisme perillós que pot portar, naturalment, a tots aquells que són lliurepensadors a adoptar projectes més radicals en defensa d'una societat plural.

Paraules clau

Educació laica. Educació confessional. Educació moral. Ètica. Religió. Currículum.

Abstracts

Fieles a las tradiciones liberales de nuestro pasado histórico-pedagógico (Institución Libre de Enseñanza, Escuela Moderna de Francisco Ferrer y Guardia), se defiende un modelo de educación público laico y librepensador, partidario del libre examen y contrario a la presencia de la enseñanza de la religión en la escuela pública.

Fidèles aux traditions libérales de notre passé historique et pédagogique (l'école libre, l'école moderne de Francisco Ferrer Guardia), nous défendons un modèle d'éducation publique et laïque, favorisant la liberté de pensée et le libre examen et contraire à l'enseignement de la religion à l'école publique.

Faithful to the liberal traditions of our historical and educational past (Free Education Institute, Francisco Ferrer Guardia Modern School), we defend a model of public, lay, freethinking education, in favour of free examination and against the teaching of religion in state schools.